

aan de SDAP, daarbij kwamen de 6% van de vrijzinnig-democraten en de 2% van de christen-democraten, die mede in de nieuwe formatie waren opgegaan).

Terecht nemen de gebeurtenissen van het jaar 1956 een grote plaats in bij Koper. Zowel het twintigste congres der CPSU als de Hongaarse tragedie vonden toen plaats, alles tijdens het leiderschap van Chroesjtsjov. Een pluspunt voor de schrijver is zeker zijn uitvoerige bespreking van de verklaring van vijftientig Derde Weg-intellectuelen in november 1956, onder wie de historici Romein en Presser zieh bevonden (141). Voor deze gewezen communistische sympathisanten betekende het gebeuren in Boedapest een definitieve breuk met de Sovjetleiding. In de eigen kring van de CPN gingen in dit jaar enkele schuchtere stemmen op, zoals die van de schrijfster Sonja Prins en de historicus Ger Harmsen, die op de historische wortels van de partij in de Nederlandse socialistische beweging wezen en de namen van de leidende figuren van *Nieuwe Tijd* en *Tribune* noemden (114 vlg., 145 vlg.). Er was echter geen sprake van dat deze geluiden in bredere lagen van de CPN weerklank vonden. Minder dan in verreweg de meeste andere communistische partijen werd hier onder de leiding van De Groot de destalinisatie in praktijk gebracht. De gestadig voortgaande isolering van de partij in het Nederlandse politieke leven illustreert schrijver duidelijk, al vergist hij zich door het electoraal verlies bij de Kamerverkiezingen in juni 1956 op slechts 0,55% te stellen (96), het beliep ten opzichte van 1952 namelijk 1,41%.

Koper wijst er terecht op dat slechts de Italiaanse communisten, die onder Togliatti een onafhankelijke koers voeren, hun positie in deze periode en daarna wisten te handhaven en dat in Denemarken iets dergelijks geschiedde rond de Socialistische Volkspartij (278). In Nederland ging de ontwikkeling anders en zou na het dieptepunt van 1959 in 1977 een nieuwe catastrofe volgen, die de CPN tot een marginale groepering terugbracht. Het tendele uit de verzetsperiode 1940-1945 stammende rebellerende partij kader (Wagenaar, Reuter, Brandsen e.a.) bleek nimmer opgewassen tegen de dominerende invloed van De Groot en wist ook zijnerzijds aan de destalinisatie niet de juiste conclusies te verbinden.

Een bezwaar van het boek is dat het geen register van personen bevat, wat het naslaan bemoeilijkt. De samenstelling ervan was hier werkelijk geen overbodige luxe geweest. Een storende fout is dat de uitgave van het legaal verschenen nummer van *Politiek en cultuur* op oktober 1940 wordt gesteld in plaats van juni van dat jaar (232).

A.F. Mellink

A.A. de Jonge, *Stalinistische herinneringen* (Den Haag: Kruseman, 1984, 128 blz., f24,50, ISBN 90 233 0530 2).

Bronnen over het interne partijleven van de CPN zijn schaars. Uit vrees voor spionnen werden vergaderingen niet genotuleerd, de vele stukken die dagelijks in de bus van partijleden vielen, werden door de meesten na lezing vernietigd. Herinneringen worden vaak geschreven met de bedoeling de eigen rol achteraf te rechtvaardigen, terwijl ze ook niet altijd vrij zijn van rancunes. De herinneringen van De Jonge vormen een verfrissende uitzondering, die een nieuwe dimensie aan onze kennis van de CPN toevoegt.

In 1972 publiceerde hij zijn wetenschappelijke studie *Het communisme in Nederland*, waarin hij vooral de rol van de communistische partij in het openbare leven behandelde. De nu verschenen herinneringen geven een boeiende kijk op het interne leven van de partij in de periode 1945 tot 1964, de periode van de Koude Oorlog, stalinisme en poging tot destalinisatie.

A.A. de Jonge (geboren in 1928) werd in 1945 als gymnasiast in Middelburg lid van de CPN. Na zijn rechtenstudie in Amsterdam verhuisde hij in 1951 naar Den Haag, waar hij eerst een kleine advocatenpraktijk had, vervolgens vertaler en documentalist voor het Roemeens gezantschap was (1957-1962) en daarna verbonden was aan de Koninklijke Bibliotheek (tot 1976). Binnen de partij vervulde hij bestuursfuncties in de afdeling Middelburg, de Democratische

Studentenvereniging Pericles, de afdeling en het district Den Haag en de Vereniging Nederland-USSR. Daarnaast gaf hij scholingscursussen. In 1964 trad hij uit de partij.

Verhelderend voor de structuur en de sfeer in de CPN zijn vooral de hoofdstukken over het 'Democratisch centralisme in de praktijk' en 'Massaorganisaties en mantelorganisaties'. Ais voorbeeld geeft hij ondermeer de geschiedenis van de Democratische Studentenvereniging Pericles. Pericles was in 1946 een soort gezelligheidsvereniging van brede samenstelling met 150 à 200 leden, waarvan hoogstens twintig lid van de CPN waren, en waar nauwelijks politieke discussies plaatsvonden. Dit werd plotseling anders na de communistische putsch in Tsjecho-Slowakije februari 1948. Na felle discussies trokken in etappes de niet-communisten uit Pericles, waarna het ineenschrompelde tot een mantelorganisatie van de CPN.

Interessant is wat De Jonge meedeelt over de Vereniging Nederland-USSR; hierin werkten vaak mensen die in het gewone partij kader gefaald hadden, of die CPN-er wilden worden, maar in de partij niet zondermeer welkom waren. De problematiek van de intellectuelen — naar de schatting van De Jonge, in de beschreven periode, nooit meer dan ongeveer honderd — komt ook aan bod.

Kortom een leesbaar en met humor geschreven boek, waarin het gaat om de gang van zaken in de CPN, meer dan om de persoonlijke levensgang van De Jonge.

M. Campfens

J. Roes, ed., *Katholieke arbeidersbeweging. Studies over KAB en NKV in de economische en politieke ontwikkeling van Nederland na 1945* (Baarn: Ambo, 1985, 432 blz., f47,50, ISBN 90 263 0696 2).

Deze publikatie van het Katholiek documentatie centrum, uitgegeven in opdracht van het FNV als rechtsopvolger van het NKV, bestrijkt de periode 1945-1981. Behalve de redacteur, die een brede historische inleiding heeft geschreven, teruggaande tot de vroegere fasen van de rooms-katholieke arbeidersbeweging in Nederland, hebben een viertal auteurs bijdragen aan dit werk geleverd. Uit de kring van het voormalige, thans met het NVV gefuseerde NKV heeft een begeleidingscommissie de medewerkers aan het boek van advies gediend. Een tweede deel dat nadere aandacht moet besteden aan de geschiedenis van de neveninstellingen, is nog in voorbereiding.

Redacteur Roes schrijft in zijn beschouwingen ergens: 'Voor ingewijden, maar vooral voor buitenstaanders is de relatie tussen kerk en arbeidersbeweging het meest intrigerende en vaak ook het moeilijkst te vatten element uit de geschiedenis van de katholieke arbeidersbeweging in Nederland' (57). In het bijzonder geldt dit voor de compromisformule van stands- en vakorganisaties naast elkaar, die door de geestelijkheid werd uitgevonden om de beweging 'in kerkelijke banen te leiden'. Het is een geruststellende verzekering dat deze 'oplossing' ook voor ingewijden moeilijk te begrijpen is, misschien is de zaak wel bewust organisatorisch ingewikkeld gemaakt om de werkelijke problemen van het arbeidersvraagstuk te ontgaan. Elders noemt Roes de strijd tussen de Leidse en Limburgse school hieromtrent 'een katholieke burenruzie' met een 'groteske benaming' (39).

Terecht herinnert de auteur er aan hoe de katholieke arbeidersbeweging in november 1918 van stonde af aan een 'anti-revolutionaire houding' aannam (44), evenals J. Bank in zijn bijdrage (296). Ook later bleef een 'opening naar links' voor de rooms-katholieken 'volstrekt uitgesloten' (50), ook aan de top blijkt het machtwoord van de in het boek ongenoemde mgr. Nolens in 1925: alleen bij 'uiterste noodzaak'. In de jaren twintig werd de rooms-katholieke kerk van Nederland door paus Pius XI dan ook als model voor de wereldkerk opgevoerd (62), een situatie die in het jaar van verschijning van dit werk wel iets gewijzigd is.

H. Righart zegt in zijn bijdrage over de periode 1945-1963 dat de KAB toen de dubbelstructuur van vak- en standsorganisaties als haar 'kruis' meeterste (93). Bovendien moest de in 1950 totstandgekomen wet op de PBO, waarvan men steeds zo hoge verwachtingen had gekoesterd, na enkele jaren als een 'mislukking' worden beschouwd (109), een oordeel dat ook door de volgende auteurs wordt gedeeld (139, 234, 317). In het hoofdstuk van J. Peet worden de jaren 1963-1981